

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate et Educatione Civili I (2010)

Janusz Wojtycza

Przysposobienie wojskowe harcerzy w Krakowskiej Chorągwi Męskiej w latach 1920–1926

Harcerstwo wywodzi się ze skautingu, mającego z kolei swe źródła w doświadczeniach wojskowych gen. Roberta Baden-Powella¹. Ma również w swoim rodowodzie tajne organizacje niepodległościowe. Nic więc dziwnego, że w świadomości ogółu społeczeństwa zawsze było silnie związane z wojskiem. W I wojnie światowej i walkach o kształt granic II Rzeczypospolitej wzięli udział liczni harcerze i wychowankowie harcerstwa. Liczbę harcerzy uczestniczących w działaniach tylko pierwszego z tych okresów Władysław Nekrasz ocenia na 9 tysięcy, z czego poległo 584².

Krakowska Chorągiew Męska powstała w 1920 r. w związku z wejściem w życie statutu ZHP, zatwierdzonego 2 VIII 1920 r.³ Uwzględnił on nadzór i kontrolę nad zajęciami polowymi i strzeleckimi ze strony Ministerstwa Spraw Wojskowych.

W lipcu 1920 r. Naczelnictwo ZHP ogłosiło mobilizację. Liczbę harcerzy ogółem, którzy zgłosili się do służby, oszacowano na 9 tysięcy, a harcerzy młodszych w służbach pomocniczych na 15 tysięcy⁴. W Krakowie jeszcze w czerwcu tego roku powstał Harcerski Oddział Ochotniczy w liczbie 77 harcerzy. Następnie w lipcu dalszą rekrutację prowadził z polecenia Komendy Okręgu ZHP Józef Grzesiak⁵. Ochotnicy ci tworzyli kompanię marszową pod Warszawą. Równocześnie w koszarach przy

¹ Baden-Powell Robert Stephenson Smith (1857–1941), generał brytyjski, twórca skautingu, Naczelny Skaut Świata, jego dzieła tłumaczone i adaptowane do polskich warunków zapoczątkowały rozwój skautingu polskiego.

² Por. W. Nekrasz, *Harcerze w bojach*, cz. 1–2, Warszawa 1930–1931.

³ *Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1918–1920)*, Warszawa 1920, s. 7. Krakowska Chorągiew Męska obejmowała poza obszarem całego województwa krakowskiego powiaty Bielsko, Cieszyn, Rzeszów, Krosno, Nisko i Tarnobrzeg. *Rozkaz Głównej Kwatery Męskiej L. 8 z 1 VI 1922 r.*, „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje” 1922, nr 16, s. 23.

⁴ *Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1 I 1921–1 IX 1921)*, Warszawa 1921, s. 9.

⁵ Grzesiak Józef (1900–1975), harcmistrz, założyciel „Czarnych Trzynastek” w Krakowie (1917) i Wilnie (1921), uczestnik akcji rozbrajania wojsk austriackich w Krakowie w 1918 r., wojny polsko-sowieckiej, kpt AK, dowódca dzielnicy AK w Wilnie i dwóch kompanii w czasie walk o Wilno (1944), więzień Workuty (1945–1955), komendant Wileńskiej Chorągwi Harcerzy (1926–1933, 1935–1936, 1941–1944) i Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1958).

ul. Rajskiej powstał harcerski półbatalion pod dowództwem Bronisława Piątkiewicza⁶, którego żołnierze w sierpniu w składzie V batalionu 201 p.p. obsadzili granicę Górnego Śląska nad Przemszą, udzielając pomocy wojskom powstańczym, a we wrześniu dwie około 100-osobowe grupy zostały skierowane do Cieszyna i w kierunku na Oświęcim⁷.

I Zjazd Walny, który obradował w Warszawie w dniach 30 XII 1920–2 I 1921 r., podjął wśród innych ważnych uchwał, kończących ostatecznie okres tworzenia struktur organizacyjnych Związku, postanowienia dotyczące miejsca przysposobienia wojskowego w działalności organizacji. Uchwała zjazdu określała:

zadaniem harcerskiego wojskowego wykszolenia winno być wychowanie takiego typu obywateli, którzy by w razie potrzeby byli gotowi z w ł a s n e j w o l i stanąć pod broń, umożliwiając przez poprzednio zdobyte wyćwiczenie w Harcerstwie, szybką organizację licznej armii, członkowie której będą posiadać cnoty dobrego żołnierza⁸.

W dalszym ciągu uchwały podkreślono, że przygotowanie wojskowe młodzieży jest jednym z najważniejszych zadań ogólnoobywatelskiego wychowania harcerskiego i wezwano kierowników drużyn do usilnej pracy w tym kierunku. Uznano przy tym, że podstawą przygotowania wojskowego winno być należycie zorganizowane wychowanie fizyczne, w związku z tym zlecono Naczelnej Radzie Harcerskiej przygotowanie programu i metodyki wychowania fizycznego oraz organizację kursów dla instruktorów wychowania fizycznego. W sprawie wykszolenia wojskowego NRH została zobowiązana do nawiązania współpracy z władzami wojskowymi.

Ta uchwała zjazdu rozpoczęła prace nad określeniem sposobu realizacji programu przysposobienia wojskowego w harcerstwie i uregulowaniem wzajemnych stosunków pomiędzy harcerstwem i wojskiem. Już w lutym 1921 r. odbyło się w tej sprawie zebranie, o czym świadczy zachowany memoriał⁹. W jego treści omówiono zakres i sposób realizacji poszczególnych działów szkolenia oraz potrzeby w zakresie kadrowym i sprzętowym; a w uwagach ogólnych wypowiedziano się za szkoleniem przez własnych instruktorów, najlepiej przez oficerów–harcerzy, przy ograniczonym wprowadzeniu musztry i innych elementów służby wojskowej.

Z liczby wystąpień, memoriałów, protokołów spotkań itp., zachowanych w dawnym Centralnym Archiwum Harcerskim (obecnie zesp. ZHP w Archiwum Akt Nowych w Warszawie), sądzić można, że władze harcerskie od początku działalności w II RP przywiązywały do kwestii przysposobienia wojskowego dużą wagę. Nie były to jednak sprawy łatwe ani na szczeblu centralnym, ani w poszczególnych oddziałach.

⁶ Piątkiewicz Bronisław (1878–1966), nauczyciel, ppłk WP, skautowy komendant miejscowy w Krakowie (1914–1917), komendant drużyn skautowych I i II Okręgu „Sokoła” (1916–1920), później profesor fotografemetrii.

⁷ B. Leonard, *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910–1950*, Kraków 2001, s. 58–59.

⁸ *Uchwała I Zjazdu Walnego*, „Harc mistrz” 1920, nr 4–12, s. 49.

⁹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), zesp. ZHP, t. 1668, k. 1–2; *Jakie elementy wojskowe mogą być wprowadzone do Harcerstwa*, luty 1921 r.

Świadczy o tym zestawienie oceny współpracy przedstawionej na zjeździe komendantów chorągwi w Krakowie 1 XI 1921 r. oraz w piśmie inspektora armii w Krakowie z 3 XII t.r.

W odpowiedzi na ankietę na zjeździe komendantów chorągwi czytamy:

Kraków. Refer[entem]. Org[anizacji]. wojsk[owo]-wych[owawczych]. Jest Dh kpt. Pfeiffer¹⁰, oficerem instrukcyjnym Dh por. Kuta¹¹. Stosunek z władzami wojskowymi jest b. dobry. Generał Osiński¹², dowódca Okr[ęgu]. Korp[usu]. jest zarazem członkiem i vice-przewodniczącym Zarządu Oddziału Harc[erstwa]. w Krakowie. Ruchem harcerskim bardzo się interesuje i udziela mu dużego poparcia. Chorągiew Krakowska otrzymała od władz wojskowych obszerny lokal w gmachu [korpusu] kadetów, o 12 pokojach, w których mieszczą się drużyny. Na kurs instruktorski w lecie 1921 r. otrzymano namioty, kuchnię polową, aprowizację, przyrządy techniczne i broń. Kurs był osobiście wizytowany przez dh-a generała Osińskiego. Na większe uroczystości harcerskie władze wojskowe przydzielają orkiestrę¹³.

Natomiast w piśmie nr 4 inspektora armii w Krakowie gen. broni Stanisława Szeptyckiego¹⁴ czytamy:

Harcerstwo. Jak przedstawia się jego działalność w stosunku do zadania przysposobienia [wojskowego] młodzieży niżej wieku poborowego?

Przede wszystkim ogranicza się do miasta i to zazwyczaj tylko większe, więc wyłącza już najszerszą masę młodego żołnierza ze wsi.– Wymaganie specjalnego umundurowania pozwala na wstąpienie tylko dzieciom zamożniejszych rodziców.–

Poza tym młodzież starsza, np. akademicka, uważa Związek Harcerski za zabawkę dla dzieci i z tego względu w ogóle od niego stroni.–

Program szkolenia, obejmujący także strzelanie, wywiera u rodziców pewną obawę co do bezpieczeństwa dzieci.–

Okoliczności te wywierają wpływ bardzo widoczny a porównując ogólną ilość młodzieży szkolnej z ilością należącą do związków harcerskich dojdziemy do minimalnego procentu.–

Z drugiej strony zaś nieco teatralny sposób zaprezentowania się na zewnątrz, urządzenie zlotów, zjazdów itp. – wszystko na koszt Państwa – utrzymywanie całego szeregu instruktorów, instruktorek i innego personelu nie stoi w żadnym stosunku do faktycznych rezultatów ich czynności¹⁵.

¹⁰ Pfeiffer (Pfeiffer-Radwan) Franciszek „Radwan” (1885–1964), współorganizator skautingu w Łodzi, legionista, żołnierz batalionu harcerskiego (1918–1919), później gen. bryg., wówczas kierownik PW i WF w DOK V Kraków.

¹¹ Kuta (później Kaliński) Stefan (1892–1944?), oficer WP, komendant Krakowskiej Chorągwi Męskiej (1921–1923).

¹² Osiński Aleksander (1870–1956), gen. dyw., później wiceprzewodniczący ZHP (1923–1925 i 1925–1926), członek Naczelnej Rady Harcerskiej (1923–1926).

¹³ AAN, zesp. ZHP, t. 1668, k. 3; Pomoc władz wojskowych dla Harcerstwa (na podstawie ankiety) do dnia 1 listopada 1921 r., rękopis.

¹⁴ Szeptycki Stanisław (1867–1950), gen. broni, później minister spraw wojskowych (1923–1926).

¹⁵ AAN, zesp. ZHP, t. 417, k. 60; *Wyciąg z pisma inspektora armii w Krakowie z d. 3 XII 1921*, maszynopis, kopia.

W tej ostatniej kwestii – kosztów utrzymania personelu – pan generał zdecydowanie się pomylił, bo niemal cały „personel” harcerstwa w tym czasie, a i później, był społeczny. Natomiast w innych sprawach z punktu widzenia wojska miał chyba rację, bo nawet na piśmie znajduje się dopisek: „Jeśli chodzi o rezultaty pod względem wojsk. – to tak jest. TM”¹⁶.

Niejako odpowiedzią na zarzuty gen. Szeptyckiego jest stanowisko Naczelnej Rady Harcerskiej, przedstawione na II Walnym Zjeździe ZHP, obradującym we Lwowie w dniach 29–30 XII 1921 r., w którym podkreślono, że przysposobienie wojskowe stanowi nieodłączną część programu wychowania harcerskiego, mimo że harcerstwo nie jest organizacją militarną i celów wyszkolenia wojskowego na pierwszy plan nie wysuwa. W dalszej części przedstawiono sposób jego realizacji w poszczególnych grupach wiekowych¹⁷. Zjazd podjął też specjalną uchwałę w sprawie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Stwierdził w niej, że „całokształt pracy wojskowego wyszkolenia harcerzy winien zmierzać do tego, aby harcerstwo w chwili potrzeby obrony Ojczyzny było gotowe stanąć w zwartych szeregach obrony Ojczyzny z pełnym zrozumieniem swych obowiązków obywatela-żołnierza, z niezbędnym przygotowaniem do ich wypełnienia”. Równocześnie Zjazd wprowadził na terenie ZHP powszechny obowiązek wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego swych członków, od którego mógł zwolnić tylko wniosek lekarza¹⁸.

5 marca 1922 r. ukazał się *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 6*, zawierający tymczasową instrukcję w sprawie realizacji przysposobienia wojskowego. Instrukcja polecała komendom nawiązać kontakt z referentami przysposobienia rezerw lub oficerami instrukcyjnymi P.K.U., a także przystąpić do nauki strzelania, bez szkody jednak dla innych zajęć harcerskich. Podkreślono przy tym, że przysposobienie wojskowe powinno stanowić część wewnętrznej pracy drużyny i odbywać się pod ogólnym kierownictwem i kontrolą komend i drużynowych. Ponadto instrukcja przekazywała realizację prac z zakresu p.w. Zarządom Oddziałów, Komendom Chorągwi, Komendom Okręgów, względnie Hufców Samodzielnych. Bezpośrednio pracę miały prowadzić drużyny skupiające młodzież w wieku powyżej 16 lat po uzgodnieniu programu zajęć z prezydium Koła Przyjaciół i dyrekcją szkoły, a w przypadku drużyn pozaszkolnych z prezydium KPH i miejscową komendą harcerską¹⁹.

W roku 1922 po raz pierwszy zorganizowano obozy przysposobienia wojskowego, początkowo nazwane obozami przysposobienia rezerw. Podstawą do tego był rozkaz Szefa Sztabu Generalnego z 31 V 1922 r., który określał, iż obozy miały być organizowane „w celu racjonalnego prowadzenia przysposobienia wojskowego,

¹⁶ Najprawdopodobniej Tadeusz Maresz (1895–1944), pedagog, organizator harcerstwa na Ukrainie (1915–1919), wówczas zastępca Naczelnika Głównej Kwatery Męskiej, później komendant Warszawskiej Chorągwi Męskiej (1923–1925) i harcmistrz Rzeczypospolitej.

¹⁷ *II Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1 I 1921–1 IX 1921)*, Warszawa 1921, s. 12–13.

¹⁸ AAN, zesp. ZHP, t. 1668, k. 17.

¹⁹ AAN, ZHP, t. 1668, k. 58–60; *Rozkaz Naczelnictwa Z.H.P. z opuszczeniami L. 6 z dnia 5 III 1922 roku*, [w:] *Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe. Zasadnicze uchwały i rozkazy*.

a to przez wyszkolenie w pierwszym rzędzie instruktorów z łona młodzieży szkolnej i członków Stow[arzyszeń]. W[ojskowo]. W[ychowawczych]. jako pomocników (podoficerów) dla oficerów kierujących przysposobieniem wojskowym”²⁰. Dowództwo Okręgu Korpusu V w Krakowie zorganizowało 4 obozy, po jednym dla młodzieży szkolnej (Roztoka), członków stowarzyszeń wojskowo-wychowawczych (Rytro), instruktorów harcerskich (Czercza k. Piwnicznej) i członków „Sokoła” (Żywiec)²¹. Obóz dla 38 instruktorów harcerskich, zorganizowany w dniach 5–31 lipca, prowadził komendant chorągwi Stefan Kuta-Kaliński, oficer instrukcyjny P.K.U. Kraków-powiat²². Można sądzić, że obóz prowadzony przez instruktora harcerskiego, znającego dobrze specyfikę pracy harcerskiej, a równocześnie oficera, spełnił założone cele przygotowania kadry harcerskiej do szkolenia młodzieży w zakresie przysposobienia wojskowego. Inaczej było w obozach prowadzonych przez oficerów, niebędących instruktorami harcerskimi, bowiem tylko trzy obozy spośród ośmiu przeznaczonych dla instruktorów harcerskich prowadzili sami wojskowi-harcerze²³.

Zarówno przedstawiciele wojska, jak i władz harcerskich krytycznie ocenili te pierwsze harcerskie obozy przysposobienia wojskowego. Wśród zarzutów mjr Anatol Minkowski²⁴ wymienił:

1) wyraźną chęć odsunięcia wszystkiego, co było wojskowe, 2) odseparowanie się od reszty młodzieży (w obozie toruńskim zabroniono komunikowania się skautom z sąsiednim obozem wojskowym), 3) programy i skład instruktorski był bardzo różnolity. Zauważono, że cały szereg ćwiczeń wojskowo-harcerskich, prowadzonych przez instruktorów wojskowych, był mniej sucho i szablonowo ujęty, niż przy przeprowadzaniu ich przez instruktorów harcerskich, często dyletantów wojskowych²⁵.

Natomiast Naczelnik Głównej Kwatery Męskiej Henryk Glass²⁶ stwierdził krótko: „Nie uważamy, aby pomoc okazana w roku 1922 dała wyniki dodatnie zarówno z wojskowego, jak i z harcerskiego punktu widzenia”²⁷.

²⁰ AAN, zesp. ZHP, t. 1708, k. 17–19; *Obozy przysposobienia rezerw*, L. 5426/P.R./III.Szt. z 31 V 1922.

²¹ J. Wądołowski, *Obozy letnie*, „Przysposobienie Rezerw” 1922, nr 2–3, s. 4.

²² *Obozy letnie przysposobienia rezerw*, „Komunikat Referatu Przysposobienia Rezerw” 1922, nr 7, s. 46; B. Leonard, *Kalendarium z dziejów...*, s. 68.

²³ AAN, zesp. ZHP, t. 1708, k. 30; Pismo MSWojsk. Szt. Gen. Oddz. III L. 6866/P.R./III.Szt. z 24 VI 1922 r.

²⁴ Minkowski Anatol (1891–1939), legionista, mjr WP, później ppłk, kierownik Referatu PWiWF Oddz. III Szt. Gen., a następnie Wydziału PWiWF Dep. Piech. MSWojsk., po 1926 w bankowości i Min. Skarbu, a od 1937 dyrektor Polskiego Instytutu Rozrachunkowego; zmobilizowany zginął w 1939 r.

²⁵ AAN, t. 465, k. 5; wypowiedź mjra A. Minkowskiego – *Protokół L. 1 z Konferencji w sprawie stosunku Zw. Harc. Pol. do M.S.Wojsk. w dniu 12 października 1922 r. w gabinecie Dowódcy Szkoły Podchorążych*.

²⁶ Glass Henryk (1896–1984), ekonomista, dr nauk polit., p.o. Naczelnika Harcerstwa na Rusi i w Rosji (1919), Naczelnik Głównej Kwatery Męskiej (1921–1924), później harcmistrz Rzeczypospolitej.

²⁷ *Ibidem*, k. 7.

11 grudnia 1922 r. ostatecznie zostały ustalone *Zasady współpracy Związku Harcerstwa Polskiego z Ministerstwem Spraw Wojskowych*. W dokumencie określono, że ZHP prowadzi przysposobienie wojskowe we własnym zakresie – jako nieodłączną część normalnej pracy organizacji, przy czym programy tej działalności ustala w porozumieniu z MSWojsk. Podstawą przysposobienia wojskowego harcerzy miało być wychowanie fizyczne, samo zaś przysposobienie wojskowe realizowane w formie zdobywania sprawności oraz ćwiczeń i wykładów prowadzonych w harcerskich grupach ćwiczeń. Zdobywanie określonych sprawności i odbycie przeszkolenia miało umożliwiać zdanie egzaminu z zakresu I stopnia przysposobienia wojskowego. Przewidziano organizację obozów harcerskich przysposobienia wojskowego, organizowanych przez ZHP, a także obozów p.w. dla harcerzy, organizowanych przez MSWojsk. Wobec braku odpowiedniej ilości instruktorów p.w. w szeregach ZHP wojsko zobowiązało się do przydzielania oficerów do prowadzenia określonych szkoleń o charakterze wojskowym. Unormowano również sposób kontaktów roboczych pomiędzy Naczelnictwem ZHP i MSWojsk. za pomocą delegata ministra i referenta ds. wojskowych z ramienia Naczelnictwa²⁸. Dokument podpisali Przewodniczący ZHP gen. Józef Haller i Sekretarz Generalny ZHP Janusz Rudnicki oraz – w zastępstwie ministra spraw wojskowych – gen. dyw. Władysław Sikorski. Uregulował on zasady współpracy i sposób realizacji przysposobienia wojskowego w harcerstwie na najbliższe pięć lat.

Po podpisaniu *Zasad współpracy ZHP z MSWojsk.*, w dniu 28 XII 1922 r. został wydany *List Okólny Naczelnictwa ZHP L. 7*²⁹. Zawierał on w skrócie informacje dotyczące ustalonych zasad, zalecając równocześnie udział harcerzy w pracy hufców szkolnych, a także obejmowanie przez nich funkcji pomocników instruktorów, którzy by „z jednej strony pociągali resztę młodzieży do udziału w ćwiczeniach, z drugiej zaś wywierali wpływ na metodę ćwiczeń, metoda ta bowiem, według założenia centralnych władz oświatowych i wojskowych, ma być o ile to tylko możliwe zbliżoną do metody skautowej”³⁰.

Tam, gdzie nie istniały hufce szkolne, zalecono prowadzenie ćwiczeń p.w. w drużynach starszych chłopców, ewentualnie z zastępach. Szczegółowe zarządzenia należało konsultować z władzami szkolnymi i wojskowymi, a zajęcia miano prowadzić w porozumieniu z opiekunami drużyn. Zarządy Oddziałów i komendy samodzielne miały wyznaczyć referentów wojskowych, nadzorujących działalność w zakresie p.w. i utrzymujących kontakt z D.O.K.

Na przełomie 1922/1923 r. odbyły się kursy zimowe wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, zorganizowane przez władze wojskowe dla członków stowarzyszeń wojskowo-wychowawczych. Były one przeznaczone dla młodzieży z terenów wiejskich, która z powodu prac polowych nie mogła wziąć udziału

²⁸ AAN, ZHP, t. 465, k. 83–85; *Zasady współpracy Związku Harcerstwa Polskiego z Ministerstwem Spraw Wojskowych*; toż: „Wiadomości Urzędowe” 1923, nr 4, s. 34–35.

²⁹ *List Okólny N ZHP z 28 XII 1922 r.*, [w:] *Wychowanie fizyczne...*, s. 65–67.

³⁰ Ibidem.

łu w obozach letnich³¹. Kurs taki odbył się także w Krakowie, o czym wspomina w swoim artykule A. Minkowski³².

W tym samym czasie władze wojskowe przystąpiły do realizacji koncepcji włączenia poszczególnych ogniw organizacji wojskowo-wychowawczych w plany mobilizacyjne w charakterze jednostek przeznaczonych do służby etapowej. Planowano użycie tych jednostek do tworzenia oddziałów osłony granic, ochrony linii komunikacyjnych, obiektów itp. oraz oddziałów pomocniczych w służbie wewnętrznej, jak kurierów, łączników, pracowników administracji³³. W I kwartale 1923 r. na terenie D.O.K. V Kraków ZHP wykazał 2987 członków ujętych w planach mobilizacyjnych, w tym 1836 w wieku do 18 lat i 412 – w wieku 18–21 lat³⁴.

W marcu 1923 r. ukazał się rozkaz Głównej Kwatery Męskiej do Komend Okręgów i Chorągwi z poleceniem organizacji hufców, które stały się podstawowymi jednostkami harcerskimi, upoważnionymi do utrzymywania bezpośrednich kontaktów z oficerami instrukcyjnymi. Już w następnym miesiącu komendant Krakowskiej Chorągwi Męskiej p.h. dr inż. Michał Affanasowicz³⁵ przypomniał podległym jednostkom o obowiązku uwzględnienia w pracy drużyn i zastępów harcerskich zdobywania sprawności „Strzelca” oraz w porozumieniu z oficerami instrukcyjnymi prowadzenia ostrych strzelań³⁶.

W czerwcu 1923 r. Główna Kwatera Męska zatwierdziła *Program przysposobienia wojskowego na kursach instruktorskich i dla drużynowych*³⁷. Było to uzupełnienie programu kursów o elementy przysposobienia wojskowego oparte na *Tymczasowym programie obozów letnich p.w. stopnia I. MSWojsk.* W komentarzu napisano: „Wszystkie ćwiczenia należy prowadzić metodą harcerską i starać się powiązać w jedną życiową całość z resztą zajęć kursu, przeznaczając odpowiednią ilość czasu w ścisłym porozumieniu z oficerem instruktorem przysposobienia wojskowego”³⁸.

Nie sposób stwierdzić, w jakim stopniu dane uzyskane przez Oddział III Sztabu Generalnego zostały wykorzystane w planach mobilizacyjnych. Można podejrzewać, że dowiodły małej skuteczności, bowiem już latem 1923 r. zostały wydane dwie kolejne regulacje: *Instrukcja o organizacji pracy przysposobienia rezerw* oraz *Wytyczne*

³¹ AAN, zesp. ZHP, t. 465, k. 51; Pismo MSWojsk. Szt. Gen. Oddz. III L. 12416/P.R. z 18 XI 1922 r. – *Kursy zimowe przysposobienia rezerw*.

³² A.M. [A. Minkowski], *Kursy zimowe wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, „Wychowanie Sportowe i Wojskowe” 1923, nr 2, s. 5.

³³ K. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987, s. 26.

³⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.5.1.

³⁵ Affanasowicz Michał (1887–1949), harcmistrz, członek Związkowego Naczelnictwa Skautowego (1914), komendant Krakowskiej Chorągwi Męskiej (1923), później profesor mechaniki.

³⁶ Archiwum Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP (dalej: AKH), Rozkazy Komend Chorągwi z lat 1922–1939, „Rozkaz Komendy Męskiej Chorągwi Krakowskiej L. 29 z 16 IV 1923 r.”, maszynopis.

³⁷ *List Okólny GKM L. 7 z 27 VI 1923 r.*, „Wiadomości Urzędowe” 1923, nr 7, s. 92–93.

³⁸ *Rocznik harcerski*, [red.] S. Sedlaczek, Warszawa 1928, s. 9.

pracy przysposobienia rezerw³⁹. W zarządzeniach tych podkreślono m.in. znaczenie przysposobienia wojskowego młodzieży męskiej od lat 16 aż do momentu wstąpienia do wojska. Na stowarzyszenia wojskowo-wychowawcze nałożono obowiązek prowadzenia pracy w tym zakresie z młodzieżą pozaszkolną. Szkoleniem młodzieży powinny być się zając osoby cywilne, pozyskiwane spośród członków stowarzyszeń, zaś oficerowie instrukcyjni powinni byli ograniczyć swoją rolę do przekazania założeń organizacyjnych i kontroli. Kursy dla członków stowarzyszeń powinny być przygotowywać przyszłych podoficerów rezerwy oraz lokalnych instruktorów dla wsi i małych miasteczek. Podkreślono, że przysposobienie wojskowe pozostaje nadal w okresie doświadczalnym⁴⁰. W tym czasie nastąpiła zmiana dotychczasowej nazwy przysposobienie rezerw na przysposobienie wojskowe.

W czasie wakacji odbył się kolejny 6-tygodniowy kurs przysposobienia wojskowego (obóz przysposobienia rezerw) dla instruktorów harcerskich z terenu D.O.K. V, zorganizowany w Piwnicznej. Sąsiadował on z podobnym kursem, zorganizowanym przez Naczelnictwo ZHP. Był prowadzony metodą harcerską podobnie jak w roku poprzednim przez por. S. Kalińskiego⁴¹. Natomiast we wrześniu zaplanowano w Warszawie zawody sportowo-wojskowe, o czym informuje kolejny rozkaz komendy Krakowskiej Chorągwi Męskiej⁴².

W roku 1924 ustalono zasadę wymagania stopnia p.w. od instruktorów harcerskich. Równocześnie jednak zrezygnowano z prowadzenia przysposobienia wojskowego na kursach instruktorskich i dla drużynowych, wprowadzając w to miejsce, uzgodnioną z MSWojsk. zasadę, że w kursach instruktorskich, dotowanych przez wojsko, powinni uczestniczyć harcerze, którzy ukończyli kurs przysposobienia wojskowego, organizowany przez władze wojskowe, w ilości co najmniej 30% uczestników kursu⁴³. Na harcerskich obozach instruktorskich – ogólnych oraz pierwszym specjalnym – łączności przeszkolono kilkuset instruktorów. W różnych środowiskach zorganizowano szereg kursów na sprawności wojskowo przydatne, np. strzelecki, samarytański, łączności. We wszystkich prawie chorągwiach obsadzono referaty przysposobienia wojskowego⁴⁴.

Było to zgodne ze stanowiskiem Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie, który przedstawił Naczelnictwu opinię, iż nie należy urządzać kursów stanowiących połączenie szkolenia instruktorskiego i przysposobienia wojskowego. Dodać należy, że w skład Zarządu Oddziału w tym czasie wchodził jako wiceprzewodniczący gen. dyw.

³⁹ CAW, Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.5.2; *Instrukcja o organizacji pracy przysposobienia rezerw*, Rozkaz MSWojsk. Oddz. III Szt. Gen. L. dz. 3125/P.R. z 4 VI 1923 r.; *Wytyczne pracy przysposobienia rezerw*, Rozkaz MSWojsk. Oddz. III Szt. Gen. L. dz. 7102/P.R. z 4 VII 1923 r.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Archiwum Komisji Historycznej ZHP Chorągwi Krakowskiej (dalej: AKH), *Rozkazy Komend Chorągwi z lat 1922–1939, Rozkaz Komendy Męskiej Chorągwi Krakowskiej L. 30 z 28 V 1923 r.*; P., *Obozy letnie przysposobienia rezerw na terenie D.O.K. V (Kraków)*, „Strzelec” 1923, nr 14, s. 5.

⁴² AKH, *Rozkazy Komend Chorągwi z lat 1922–1939, Rozkaz Komendy Męskiej Chorągwi Krakowskiej L. 31 z 15 VI 1923 r.*

⁴³ *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 16 z 31 VI 1924 r.*, „Wiadomości Urzędowe” 1924, nr 6, s. 34.

⁴⁴ *V Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1924*, Warszawa [1925], s. 20.

Mieczysław Kuliński⁴⁵, dowódca D.O.K. V Kraków. W związku z takim stanowiskiem odbyty w Jeleśni kurs instruktorski miał charakter wyłącznie metodyczny – instruktorski⁴⁶. Komenda Chorągwi pozostawała w stałym kontakcie z referentem p.w. w D.O.K. V Kraków. Kurs przysposobienia wojskowego ukończyło ok. 20 harcerzy, głównie z prowincji⁴⁷.

W tym samym roku Naczelnictwo ZHP złożyło Ministerstwu Spraw Wojskowych *Memoriał w sprawie znaczenia Harcerstwa dla obrony państwa*⁴⁸. Powodem było wstrzymanie dofinansowania przez MSWojsk., co wynikało z polityki oszczędnościowej rządu. W *Memoriale* dokonano rekapitulacji systemu wychowania harcerskiego, podkreślając te elementy, które miały największe znaczenie dla przygotowania przyszłych obrońców Ojczyzny. Następnie zwrócono uwagę na dostosowanie programu harcerskiego do potrzeb p.w. oraz możliwości wykorzystania 50-tysięcznej⁴⁹ wówczas organizacji w przypadku zagrożenia. Wreszcie zostały przedstawione potrzeby, głównie materialne, trudna sytuacja, w jakiej znalazła się organizacja oraz próby jej opanowania przez władze. Sytuacja, która doprowadziła do takiego wystąpienia, musiała być naprawdę trudna, skoro zdecydowano się na sprzedaż części majątku Centralnej Komisji Dostaw Harcerskich, mającej na celu umożliwienie organizacji samowystarczalności.

Na łamach „Harcmistrza” – miesięcznika starszyny harcerskiej i organu Naczelnictwa ZHP – ukazał się artykuł A. Heidricha⁵⁰ *O przysposobieniu wojskowym młodzieży harcerskiej*⁵¹. Autor ubolewał, że przysposobienie wojskowe nie znajdowało wówczas właściwego zrozumienia wśród instruktorów harcerskich. Przypomniał zasługi harcerstwa w okresie obrony przed nawałą bolszewicką, a równocześnie powtórzył za gen. Hallerem opinię, że „młodzież nasza jest fizycznie nieprzygotowana, do trudów na długą metę niezdolna”. Wymienił szereg uregulowań wprowadzonych w roku 1923 i zaapelował do referentów wojskowych komend chorągwi o bardziej intensywną działalność na tym polu. Zalecił przy tym zapoznanie się z broszurą S. Sedlaczka *Przysposobienie wojskowe młodzieży*⁵².

⁴⁵ Kuliński Mieczysław (1871–1958), gen. dywizji, dowódca O.K. V Kraków (1923–1926), wiceprzewodniczący Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie (1924–1925).

⁴⁶ AAN, zesp. ZHP, t. 675, k. 12–13, Wojewódzki Zarząd Oddziału ZHP w Krakowie, *IV Sprawozdanie za rok 1924*.

⁴⁷ Ibidem, k. 19.

⁴⁸ AAN, ZHP, t. 1668, k. 48–51; *Memoriał w sprawie znaczenia Harcerstwa dla obrony państwa; V Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej...*, s. 10.

⁴⁹ ZHP skupiał w swoich szeregach w 1924 roku 13 820 przedpoborowych i 2620 poborowych. CAW, zesp. Gabinet MSWojsk, t. 331 [za:] P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981, s. 141.

⁵⁰ Heidrich Adolf Zbigniew (1899–1983), drużynowy w Moskwie (1918), wówczas Naczelnik Głównej Kwatery Męskiej (1924–1925), członek Naczelnej Rady Harcerskiej (1924–1925), później harcmistrz Rzeczypospolitej; autor książki *Przysposobienie wojskowe w harcerstwie. Program I-go stopnia przysposobienia wojskowego*, Warszawa 1926.

⁵¹ A. Heidrich, *O przysposobieniu wojskowym młodzieży harcerskiej*, „Harcmistrz” 1924, nr 6–7, s. 62–63.

⁵² S. Sedlaczek, *Przysposobienie wojskowe młodzieży*, Warszawa 1922; toż: „Szkola Powszeczna” 1922, nr 3, s. 225–240.

Problematyka przysposobienia wojskowego była także obecna na zjazdach oddziałów. W Krakowie na Zjeździe Oddziału ZHP w lutym 1925 r. referat pt. *Przysposobienie wojskowe a Harcerstwo*⁵³ wygłosił nowo mianowany komendant chorągwi męskiej phm. Zdzisław Stieber⁵⁴.

Wiosną 1925 r. w harcerstwie męskim została przeprowadzona akcja szkolenia w zakresie przysposobienia przeciwgazowego. Była ona prowadzona przez referentów p.w. w hufcach i chorągwiach przy pomocy oficerów instrukcyjnych P.K.U. Przewidziano także wprowadzenie sprawności ochrony przeciwgazowej⁵⁵. W maju tego roku Naczelnik Głównej Kwatery Męskiej przesłał komendantom chorągwi okólnik⁵⁶, w którym zwracał się do nich o wyszukanie wśród kadry instruktorskiej kandydatów na wychowawców obozów p.w., a także o podjęcie się odwiedzenia tych obozów przez starszych doświadczonych instruktorów lub współpracowników komend w celu zapoznania się z ich stroną wychowawczą oraz skierowanie na obozy starszych, wyrobionych organizacyjnie harcerzy lub instruktorów jako uczestników obozów z zadaniem oddziaływania ideowego na poziom życia na obozie. Świadczy to o niedomaganiach obozów p.w. w sferze wychowania, przy wysokiej ocenie przez władze oświatowe obozów harcerskich.

16 V 1925 r. przedstawiciele władz naczelných Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej, Głównego Związku Straży Pożarnych, ZHP, Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” oraz Związku Strzeleckiego zawiązali Komitet Stowarzyszeń Przysposobienia Wojskowego⁵⁷. Przewodniczącym komitetu wybrano Stanisława Sedlaczka⁵⁸, wiceprzewodniczącym ZHP, zaś sekretarzem Olgierda Grzymałowskiego, Sekretarza Generalnego ZHP⁵⁹. Następnie do komitetu przystąpiły kolejne organizacje, tak że w dniu 13 X tegoż roku już 10 stowarzyszeń złożyło ministrowi WR i OP memoriał w sprawie bardzo niedostatecznego uwzględnienia udziału organizacji społecznych w rozporządzeniu ustalającym skład Naczelnej Rady Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego⁶⁰. Komitet zajmował

⁵³ *Prace Krakowskiego Oddziału Związku Harcerzy Polskich w r. 1925*, „Wychowanie Fizyczne” 1926, nr 2, s. 118.

⁵⁴ Stieber Zdzisław (1903–1980), harcmistrz, komendant Krakowskiej Chorągwi Męskiej (1925–1927), później profesor językoznawca i slawista.

⁵⁵ AAN, ZHP, t. 1669, k. 33–34, 37; *List Naczelnictwa ZHP do MSWojsk. z 17 I 1925*, *List Okólny GKM L. 4 z 18 II 1925*.

⁵⁶ AAN, ZHP, t. 1669, k. 42; Okólnik Naczelnika GKM z 18 V 1925.

⁵⁷ *Memoriał do P. Ministra Spraw Wojsk.*, „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 11, s. 201.

⁵⁸ Sedlaczek Stanisław (1892–1941), pedagog, Naczelnik Harcerstwa na Rusi i w Rosji (1915–1919), Naczelnik Głównej Kwatery Męskiej (1919–1921, 1926–1931), wiceprzewodniczący ZHP (1921–1926), Naczelnik Harcerstwa Polskiego (1939–1941), zginął w Oświęcimiu.

⁵⁹ Powstanie Komitetu Stowarzyszeń Przysposobienia Wojskowego zostało uznane przez władze ZHP za duże osiągnięcie i kolejny krok w kierunku uporządkowania i regulacji współdziałania pomiędzy wojskiem i organizacjami. Por. *VI Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za 1925 rok*, [Warszawa 1926], s. 9.

⁶⁰ *Komitet Stowarzyszeń Przysposobienia Wojskowego u Ministra Oświaty*, „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1925, nr 11, s. 208.

się głównie projektem ustawy o powszechnym wychowaniu fizycznym i przysposobieniu wojskowym. Zakończył pracę w maju 1926 roku.

Stanowisko ZHP w sprawie projektu ustawy znajdujemy w *Tezach do dyskusji*⁶¹ zamieszczonych na łamach „Harcmistra”. Stwierdza się w nich, że powszechne wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe jest koniecznością państwową, najlepszą zaś metodą w obu tych przypadkach byłaby metoda skautowa. Należałoby w związku z tym dążyć do objęcia oddziaływaniem większej liczby młodzieży zarówno w samym ZHP, jak i organizacjach filialnych, prowadzonych przez instruktorów harcerskich. Harcerstwo nie jest jednak w stanie podjąć się prac w tym zakresie jako jedyna organizacja, a to z powodu braków kadrowych i materialnych, a nawet przy ich zagwarantowaniu byłoby to nie do przeprowadzenia.

Wobec tego należy dążyć do takiego uregulowania prawnego, aby obowiązek p.w. mógł być wykonywany przez udział w stowarzyszeniach p.w., a nie tylko w hufcach szkolnych, dyskusyjne jest wydzielanie młodzieży harcerskiej w hufce harcerskie, natomiast harcerstwo powinno przodować w dziedzinie p.w., a poziom wyrobienia ideowego jego członków wpływać na innych uczestników szkolenia w hufcach i obozach p.w. Warunkiem realizacji tego założenia jest wyszkolenie dużej liczby instruktorów.

Latem na terenie D.O.K. V Kraków zaplanowano obóz instruktorski harcerski przysposobienia wojskowego dla 30 uczestników z Chorągwi Krakowskiej i Katowickiej, trwający 6 tygodni⁶². Ostatecznie zorganizowano obóz Chorągwi Krakowskiej w Sidzinie k. Jordanowa w terminie lipiec–sierpień 1925 r. dla 22 uczestników, zaś obóz Chorągwi Katowickiej dla 15 uczestników odbył się w dniach 14 VII–24 VIII k. Sucheja⁶³.

Jako swego rodzaju ciekawostkę należy odnotować pismo Senatu Akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego do Ministerstwa Spraw Wojskowych w sprawie obozów przysposobienia wojskowego, w którym senat podnosi kwestię, iż obozy te – mimo wszelkich korzyści, jakie mogą przynieść dla rozwoju fizycznego uczestników – nie są całkowitym wypoczynkiem, jaki jest uważany za niezbędny po całorocznej pracy szkolnej. W związku z tym postuluje się, aby były one nie dłuższe niż cztery tygodnie i zajmowały nie więcej niż połowę wakacji⁶⁴. Jest to tylko jeden z głosów krytycznych, których zwłaszcza po obozach nie brakowało na łamach prasy pedagogicznej oraz zajmującej się problematyką kultury fizycznej i przysposobienia wojskowego (np. „Stadion”, „Strzelec”).

W dniu 30 grudnia 1925 r. w Łodzi odbyła się II Konferencja Starszyny Harcerskiej, która podjęła szereg uchwał dotyczących wychowania fizycznego

⁶¹ *Harcerstwo wobec ustawy o powszechnym wychowaniu fizycznym i przysposob. wojskowym. Tezy do dyskusji*, „Harcistrz” 1925, nr 12, s. 135–136.

⁶² CAW, Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.5.205; Pismo D.O.K. nr V w Krakowie L. 10057/Wyszk. z 1 V 1925 r. *Obozy letnie pw. Rozkaz organizacyjny*.

⁶³ CAW, Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.5.205; Dowództwo Okręgu Korpusu Nr V w Krakowie, *Rozkaz Nr 55 z 17 VI 1925 r.*; „Harcistrz” 1925, nr 8–9, okładka.

⁶⁴ CAW, Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.5.205; *Pismo Senatu Akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego L. 2656/25 z 6 VII 1925 r. do Ministerstwa Spraw Wojskowych Oddz. III Szt. Generalnego w Warszawie*.

i przysposobienia wojskowego⁶⁵, poparły one w całej rozciągłości omówione powyżej *Tezy do dyskusji*. Konferencja wyraziła opinię, że należy organizować harcerskie obozy p.w., równocześnie jednak skierowała do ogółu harcerzy i komend apel o uczestnictwo w innych obozach p.w. Wyraziła przy tym podziękowanie władzom wojskowym za wydatną pomoc w pracy, a zwłaszcza przy organizowaniu obozów.

W numerze 4 „Wiadomości Urzędowych”, organu Naczelnictwa ZHP z 1926 roku, opublikowano wyniki ankiety w sprawie p.w., rozesłanej do komendantów chorągwi. Zastrzegając się, że tylko 9 chorągwi nadesłało odpowiedzi⁶⁶, zacytowano szereg uwag, które można streścić następująco. Z jednej strony, harcerze uczestnicząc w obozach p.w. demoralizują się i trzeba ich zwalniać z drużyn, z drugiej zaś – sama atrakcyjność zajęć wojskowych powoduje ich odchodzenie z harcerstwa. Praca p.w. rozwija się różnie – zależnie od warunków i stosunków z oficerami instrukcyjnymi. Komendanci chorągwi wyrazili sugestie, że przysposobienie wojskowe powinno być prowadzone w środowisku harcerskim, w miarę możliwości przy pomocy własnych instruktorów, a w wypadku ich braku należy korzystać jedynie z instruktazha fachowego, pozostawiając sprawy wychowawcze w rękach instruktorów harcerskich. Należy organizować własne obozy p.w., wydzielać w obrębie hufców szkolnych grupy harcerskie, kształcić własnych instruktorów, wprowadzić do wymagań prób na stopnie zdobycie określonego stopnia p.w.⁶⁷

Na planowany w kwietniu 1926 r. w Krakowie VI Zjazd Walny ZHP, środowisko krakowskie zgłosiło wnioski dotyczące przysposobienia wojskowego⁶⁸. Proponowano, aby władze harcerskie zwróciły się do wojskowości o taką zmianę programu p.w. dla harcerzy, aby osiągnięcie odpowiedniego stopnia wyszkolenia było możliwe w trakcie ćwiczeń harcerskich. W miejsce 6-tygodniowego obozu p.w. proponowano udział w 8-tygodniowym obozie stałym i 2-tygodniowym wędrownym.

W programie obozów proponowano uwzględnienie elementów wychowania fizycznego z rzutami, szermierką i nauką pływania. Wnioskowano, aby musztrę formalną ograniczyć, zaś musztrę taktyczną zastąpić odpowiednimi grammi terenowymi. Strzelanie traktować trzeba jak sport; w wypadku braku warunków, szkołę strzelca realizować poza obozem. Naukę regulaminów należy realizować poprzez indywidualną lekturę podręczników. Po przejściu odpowiedniego przygotowania harcerz zdawałby egzamin przed komisją wojskową, w skład której wchodziłby również delegat ZHP. W ten sposób nie byłyby potrzebne specjalne obozy p.w. dla harcerzy. Można sądzić, że propozycje zostały przedyskutowane w czasie zjazdu⁶⁹,

⁶⁵ *Uchwały Konferencji Harcerskiej, powzięte na wspólnym zebraniu druhen i druhow w dniu 30 grudnia 1925 r. w Łodzi, a dotyczące wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego*, „Wychowanie Fizyczne” 1926, nr 2, s. 116–117.

⁶⁶ Nie było wśród nich Krakowskiej Chorągwi Męskiej.

⁶⁷ S. Sedlaczek, *Ankieta w sprawie p.w. na terenie harcerstwa*, „Wiadomości Urzędowe” 1926, nr 4, s. 11.

⁶⁸ AAN, ZHP, t. 1668, k. 94–95; *Wnioski na VI Zjazd Walny Z.H.P.*

⁶⁹ *VI Sprawozdanie Zarządu oddziału ZHP w Krakowie za rok 1926*, „Wiadomości Harcerskie” 1927, nr 1, s. 3.

jednak nie znalazły się wśród jego uchwał. Sprawy przysposobienia wojskowego były też poruszane na odprawie drużynowych chorągwi⁷⁰.

Ukazał się tymczasowy program przysposobienia wojskowego w harcerstwie w formie broszury pióra A. Heidricha. Pisze on w niej:

Wychodzę z założenia, że należy młodzież od lat najmłodszych już zainteresować najszczytniejszym obowiązkiem, do jakiego zostanie powołana po dojrzeniu do pełnoletności, tj. do obowiązku służby wojskowej. Nie chodzi tu o militaryzację, chodzi tylko o umożliwienie młodzieży jak najlepszego wywiązania się z tego obowiązku.

Dlatego też uważam za konieczne, ażeby do programów prób na stopnie młodzika, wywiadowcy, ćwika i Harcerza Rzeczypospolitej były wstawione pewne elementy z zakresu przysposobienia wojskowego, a to, co w tych próbach już jest uwzględnione, powinno być poddane rewizji dla usunięcia rzeczy przestarzałych.

Sądziłbym nawet, że uzyskanie I st[opnia]. p.w. powinno być warunkiem do dopuszczenia do próby na Harcerza Rzeczypospolitej. Sama nazwa „Harcerza Rzeczypospolitej” nabrałaby wtedy większego uzasadnienia, bo ten kto ją nosi byłby harcerzem, który umiałby skutecznie z bronią w ręce stawać w obronie Najjaśniejszej. Obecnie zaś nazwa ta dla niejednego zbyt mało jest uzasadniona⁷¹.

Autor proponuje przysposobienie wojskowe harcerzy podzielić na trzy okresy:

- I. Wyszkolenie pojedynczego żołnierza piechoty, trwające zasadniczo rok i zakończone egzaminem na I stopień p.w.
- II. Wyszkolenie dowódców sekcji i drużyny, trwające zasadniczo również rok i zakończone egzaminem na II stopień p.w. (pomocnik instruktora p.w.).
- III. Przygotowanie do roli instruktora p.w. – wyszkolenie w zakresie dowódcy plutonu (tylko dla specjalnie zaawansowanych i zamiłowanych w tej pracy). Egzamin na instruktora p.w. powinien się odbyć już po odbyciu służby wojskowej⁷².

W realizacji szkolenia na poziomie I stopnia, którego opis zawiera opracowanie, autor proponuje uwzględnić dwie części: teoretyczną – trwającą od września do czerwca włącznie oraz praktyczną – w formie 6-tygodniowego obozu w lecie. W dalszej części przedstawia szczegółowe rozbięcie na poszczególne zajęcia. Kończy uwagami metodycznymi. Stwierdzając, że harcerstwo jest w tej dziedzinie skazane samo na siebie, sądzi, że zarówno inicjatywa, jak i szkolenie kadry spadną na samą organizację. Proponuje tworzenie harcerskich oddziałów p.w. w środowiskach działania. Harcerze ci pozostawaliby nadal w swoich drużynach, przechodząc szkolenie niezależnie od pracy w nich. Następnie należy wyłonić kadre, zapraszając do współpracy oficerów i podoficerów, także rezerwistów. Właściwie poprowadzona praca uatrakcyjni zajęcia harcerskie, szczególnie dla starszych chłopców, a także zaradzi demoralizacji, która ma miejsce na ogólnych obozach⁷³.

Zaplanowana początkowo znacznie szerzej akcja obozów przysposobienia wojskowego, po przewrocie majowym została ograniczona do ok. 1/3. Odwołano wszel-

⁷⁰ Ibidem, s. 15.

⁷¹ A. Heidrich, *Przysposobienie wojskowe w harcerstwie. Program I-go stopnia przysposob. wojsk.*, Warszawa 1926, s. 3–4.

⁷² Ibidem, s. 4.

⁷³ Ibidem, passim.

kie obozy, które do momentu podjęcia decyzji nie przystąpiły do działania, a w ramach nowych limitów przewidziano jedynie obozy dla studentów i maturzystów⁷⁴.

Przedstawiciele krakowskiego środowiska harcerskiego poszukiwali nadal najlepszego sposobu realizacji przysposobienia wojskowego na terenie harcerstwa. Prof. med. UJ Stanisław Ciechanowski⁷⁵ pisał:

Udział harcerzy w ogólnych obozach szkolnych p.w. nie jest dla naszych chłopców korzystny. Wprawdzie odznaczają się oni tam przed innymi towarzyszami dobrym sprawowaniem się i otrzymują odpowiedzialne, a nawet bardzo odpowiedzialne funkcje (plutonowych, drużynowych, wice-oboźnych), które skłaniają ku zadowoleniu przełożonych oficerów (często byłych harcerzy). Jednakże narażeni bywają na ujemny wpływ towarzyszy nie-harcerzy, między którymi zdarzają się chłopcy nie-najlepsi, a nawet we wszystkich już „doświadczeni”. Ponieważ ze względów ogólnowychowawczych niemożliwe jest tworzyć z harcerzy osobne drużyny w łonie ogólnych obozów p.w., i ta droga złagodzenia wpływów ujemnych jest zamknięta, przeto koniecznie należy postarać się, aby w roku przyszłym były liczniejsze osobne obozy p.w. dla harcerzy (jakich w r.b. było tylko dwa), terytorialnie oddalone od obozów ogólnych, i aby żaden z harcerzy nie dostawał się do obozu zwykłego, lecz wszyscy do takich obozów specjalnych, pod komendą oficera, który sam był (albo jeszcze jest) harcerzem.

Takie urządzenie byłoby znaczną pomocą materialną dla Harcerstwa; zarazem zaś zyskałoby się to, że harcerze, zabezpieczeni od ewentualnych wpływów ujemnych, nie tracili by tych korzyści (przygotowanie wojskowe, ulgi w służbie), jakie dają obozy p.w., a jakie tracą idąc do obozów harcerskich zwyczajnych⁷⁶.

Natomiast dr Zygmunt Wyrobek⁷⁷, docent w Studium Pedagogicznym UJ i instruktor w.f. Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego, w liście do Naczelnika Głównej Kwatery Męskiej S. Sedlaczka tak argumentował:

Otóż [w kwestii przysposobienia wojskowego] wyłaniają się 3 koncepcje:

- a) odgrodzić harcerstwo murem od militarizmu, to znaczy, program zostawić dotychczasowy, a każdy harcerz w odpowiednim wieku ma przejść przysposobienie wojskowe, jak każdy inny chłopiec poza szeregami harcerskimi;
- b) zmienić dotychczasowy program roboty harcerskiej, uwzględniając w nim przysposobienie wojskowe;

⁷⁴ CAW, Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.7.326; MSWojsk. Dep. I Piechoty L. 1486/PW i WF z 10 III 1926 r. *Rozdzielnik miejsc na obozy i kursy p.w. na rok 1926*; Oddz. III Szt. Gen., sygn. I.303.7.326; MSWojsk. Dep. I Piechoty L. 19115/PW z 7 VI 1926 r. *Obozy letnie p.w. 1926 r. Obozy akademickie*.

⁷⁵ Ciechanowski Stanisław (1869–1945), prof. dr hab. med., anatomopatolog, propagator i organizator kształcenia z zakresu kultury fizycznej, organizator i przewodniczący Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie (1921–1922), członek Naczelnej Rady Harcerskiej (1921–1925), członek czynny Głównej Kwatery Męskiej (1926–1927).

⁷⁶ S. Ciechanowski, *Uwagi o obozach*, „Harc mistrz” 1926, nr 10, s. 95.

⁷⁷ Wyrobek Zygmunt (1872–1939), lekarz, nauczyciel, działacz harcerski, organizator i komendant miejscowy skautingu w Krakowie (1912–1914).

- c) stać na stanowisku, że dotychczasowy program spełnia w zupełności postulaty przysposobienia i żądać, że kto pewien stopień w harcerstwie otrzymał, tym samym zasługuje na świadectwo, że przysposobienie odbył.

Następnie wypowiedział się za koncepcją pierwszą, stwierdzając, że ma ona najmniej zwolenników:

To jest stawianie sprawy po męsku, otwarcie i szczerze, bez żadnych ukrytych myśli. Harcerstwo pójdzie dotychczasowym torem (albo ulepszonym), a każdy poza harcerstwem spełni swój obowiązek. Czemu się temu sprzeciwiać? Jakież argumenty o obniżeniu moralnym, co się o uszy obje? A czy nakrywacie harcerzy tak fartuszkami, że on się nie styka z innymi kolegami i tylko w harcerskich szeregach się obraca? Odgradzanie ich od życia murem chińskim? I czy takie odgradzanie jest w ogóle celowe? Cóż więc szkodzić będzie, że harcerz do hufca szkolnego będzie należeć? I że tam odbędzie przysposobienie⁷⁸.

Obie te wypowiedzi świadczą o wadze zagadnienia, obecnego w tym czasie w dyskusjach na forach harcerskich, a także o wkładzie środowiska krakowskiego w tę dyskusję.

Główna Kwatera Męska, podsumowując pracę w zakresie przysposobienia wojskowego w roku 1926, wymienia obok udziału w pracach Komitetu Stowarzyszeń Przysposobienia Wojskowego, współpracę z władzami wojskowymi i starania o obsadę referatów p.w. w komendach chorągwi, a ponadto podjęcie prac nad zaewidencjonowaniem instruktorów i starszych harcerzy, posiadających uprawnienia w zakresie p.w. oraz opracowanie rozkazu dotyczącego organizacji harcerskich oddziałów p.w.⁷⁹

Rozkaz ten zalecał tworzenie w każdym środowisku harcerskich oddziałów p.w., w skład których powinni wchodzić wszyscy harcerze z danego środowiska, niećwiczący w szkolnych hufcach p.w. Kierownictwo takich oddziałów powinni być sprawować instruktorzy harcerscy wyznaczeni przez komendantów chorągwi⁸⁰.

W roku 1926 w Krakowskiej Chorągwi Męskiej szkolenie z zakresu p.w. odbywało 322 harcerzy⁸¹, w tym 94 w 5 oddziałach harcerskich p.w., przy czym te drugie dane nie są pełne⁸².

* * *

Okres lat 1920–1926 był w dziedzinie przysposobienia wojskowego okresem eksperymentów. Nie było możliwe powołanie jednolitej ogólnopolskiej instytucji zajmującej się p.w., ponieważ wymagałoby to znacznych nakładów finansowych, a jak wiadomo, sytuacja gospodarcza Polski nie pozwalała na takie wydatki. Powstał system, który zakładał szkolenie ochotników w ramach hufców szkolnych oraz

⁷⁸ AAN, ZHP t. 1668, k. 100–101, *List Z. Wyrobka do Naczelnika GKM S. Sedlaczka z 22 III 1927.*

⁷⁹ *VII Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za 1926 rok*, [Warszawa] 1927, s. 24.

⁸⁰ *Rozkaz Naczelnika GKML. 10 z 13 XI 1926 r.*, „Wiadomości Urzędowe” 1926, nr 12, s. 39.

⁸¹ *VII Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za 1926 rok...*, s. 21.

⁸² *Kronika P.W.*, „Harc mistrz” 1926, nr 12, okładka.

szkolenie w ramach organizacji społecznych wychowania wojskowego, uzupełniony udziałem w obozach przysposobienia wojskowego. Jedną z organizacji realizujących przysposobienie wojskowe było harcerstwo, mające w swojej tradycji udział w działalności niepodległościowej i walkach o kształt granic Rzeczypospolitej, i zwracające szczególną uwagę na przydatność prowadzonego wychowania i szkolenia dla państwa. Należy przy tym podkreślić, że proces wychowania w drużynach harcerskich był przepojony patriotyzmem.

Do końca omawianego okresu nie udało się skutecznie połączyć wychowania harcerskiego z przysposobieniem wojskowym. Wypracowano podstawowe dokumenty, regulujące stosunki harcerstwa z wojskiem i pracowano nad programami realizacji p.w. w harcerstwie. Wszyscy byli zgodni, że przysposobienie wojskowe powinno mieć swoje miejsce w programie zajęć harcerskich, jednak sposób jego realizacji nastroczał liczne trudności. Jest to wyraźnie widoczne na przykładzie omówionej w niniejszym artykule działalności na terenie Krakowskiej Chorągwi Męskiej.

Do podstawowych przyczyn trudności w realizacji p.w. zaliczyć można specyfikę harcerskiej metody wychowawczej, operującej tylko jej właściwymi elementami, oraz udział w pracy harcerskiej członków w bardzo zróżnicowanym wieku. Ponadto część instruktorów harcerskich nie była przeszkolona wojskowo, nie mogła więc sprawnie i skutecznie takiego szkolenia prowadzić, a wojskowi kierownicy do harcerstwa nie znali specyfiki jego pracy i z konieczności ograniczali się do szkolenia ściśle wojskowego. Niezbędne było więc połączenie wysiłków kadry harcerskiej i przedstawicieli wojskowości dla właściwej realizacji założeń przysposobienia wojskowego.

Po roku 1926 nastąpiły zasadnicze zmiany w systemie przysposobienia wojskowego, związane ze zmianą sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. Przy dominującej w państwie roli wojska zwiększył się znacznie zakres i rozwinęły nowe formy realizowanego przysposobienia wojskowego⁸³. Jest to wyraźnie widoczne także w harcerstwie, zarówno męskim, jak i żeńskim, a skuteczności prowadzonego szkolenia dowodzi m.in. masowy udział młodzieży harcerskiej w konspiracji. Można nawet uznać, że funkcjonujący w II RP system przysposobienia wojskowego wpłynął w istotnej mierze na powstanie i funkcjonowanie polskiego państwa podziemnego⁸⁴. Należy przy tym pamiętać, że rozwinięte w drugiej połowie lat dwudziestych i w latach trzydziestych koncepcje miały swój początek w poprzedzającym je okresie. Dalszy rozwój prac w zakresie przysposobienia wojskowego w harcerstwie z uwagi na zmienione warunki, w jakich się odbywał, wymaga odrębnego omówienia.

⁸³ Por. W. Jastrzębski, *Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska Odrodzona w 1918 roku*, red. S. Kubiak, Bydgoszcz 1990, s. 115 i nast.; H. Młodzianowska-Jakubowska, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Polsce do 1939 r.*, „Roczniki Naukowe AWF w Warszawie” t. 2, 1963, passim.

⁸⁴ Por. S. Korboński, *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po Podziemiu z lat 1939–1945*, Bydgoszcz 1991, s. 21; K. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987, s. 45–46.

Military training of Scouts in *Krakowska Chorągiew Męska* (the Cracow region) in 1920–1926

Abstract

The article describes the role of *Krakowska Chorągiew Męska Związku Harcerstwa Polskiego* (the regional male team of ZHP scouts in Cracow) in military training of youth between 1920 and 1926. Polish scouting came into existence in the first and second decades of the 20th century, inspired by the English organization that appealed to earlier independence-promoting organization from before World War I. When the war broke out, many of its members joined the Legions. They fought in combats that shaped the borders of the reborn Poland, in uprisings in Silesia and Major Poland, and in the Polish-Soviet war. It was these traditions that ZHP was drawing upon during the interwar period, and it still does nowadays. All this time it has been one of the institutions that provided civil defence training based on patriotic values. It has developed a specific efficient system of education, as borne out by the scout's performance in combat against all kinds of enemies in every formation during the World War II, both inside and outside our country, with the remarkable example of *Szare Szeregi* (*Gray Ranks*). The article describes teaching methods and the curriculum of *Krakowska Chorągiew Męska* as an example of military training in the whole ZHP.